

Dominika Hołuj

Katedra Historii Gospodarczej i Społecznej
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Zakopiańskie dziedzictwo architektoniczne przełomu XIX i XX wieku jako potencjał rozwoju funkcji turystycznej

Streszczenie

W artykule przeanalizowano problem wykorzystania zasobów dziedzictwa architektonicznego do rozwoju funkcji turystycznej na przykładzie Zakopanego. Analizując dawne i obecne funkcje wybranej grupy obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, zbadano występowanie zależności pomiędzy lokalizacją i stanem zachowania obiektu a jego rolą w rozwoju funkcji turystycznej. Na podstawie wyników badań można stwierdzić, że Zakopane ciągle zwiększa (zwłaszcza w wymiarze ilościowym) swój potencjał turystyczny oraz wykorzystuje w tym celu zasób dziedzictwa architektonicznego. Presja rynku jednak skutecznie prowadzi do osłabienia tożsamości miejsca oraz utraty klimatu miejsca i jego oryginalności, zarówno w przypadku poszczególnych obiektów, jak i przestrzeni całego ośrodka.

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe, zarządzanie dziedzictwem, turystyka, Zakopane.

1. Wprowadzenie

Miasta o rozwiniętych funkcjach turystycznych często wykorzystują jako jeden z potencjałów rozwojowych zasób dziedzictwa kulturowego, przekształcając jego walory ze zróżnicowanymi rezultatami w produkt turystyczny. Niektóre prze-

kształcenia stanowią modelowy obraz zrównoważonej komodyfikacji, rozumianej jako utowarowienie dziedzictwa poprzez wykreowanie na jego bazie produktu rynkowego [Bunten 2008, s. 381–384], zachowującego najważniejsze atrybuty zasobu (w tym jego autentyzm). W innych przypadkach utowarowienia odbywają się bez poszanowania zaangażowanych w gospodarkę turystyczną obiektów. Zasoby dziedzictwa ulegają (często nieuprawnionym) przekształceniom, które bezkrytycznie dostosowują dziedzictwo do potrzeb zgłaszanych przez odbiorców usług turystycznych.

Mając na względzie tę obserwację, za cel niniejszego artykułu przyjęto przeprowadzenie analizy zmian w strukturze funkcjonalnej wybranej grupy obiektów zabytkowych położonych w Zakopanem, a następnie dokonanie oceny wpływu rozwoju funkcji turystycznej na formy wykorzystania części zasobu dziedzictwa materialnego w mieście. Szczególną uwagę zwrócono także na oznaczenie występujących zagrożeń wynikających z niekontrolowanego i nieuprawnionego przekształcania objętych badaniem zasobów.

Analizując liczbę odwiedzających Zakopane turystów, widoczne jest (od końca XIX w.) utrwalanie funkcji związanych z turystyką. W początkach XX w. odwiedzało go rocznie 25–50 tys. osób. Dane z 1958 r. wskazują, że miasto odwiedziło 900 tys. osób [Ustupski 1994, s. 251]. Obecnie władze TPN szacują, że rocznie na jego teren wchodzi około 2,7 mln ludzi [Pociask-Karteczka i in. 2007, s. 273]. Ważność funkcji turystycznej Zakopanego potwierdzają raporty dotyczące ruchu turystycznego. Miasto zajmuje drugą pozycję w regionie pod względem atrakcyjności turystycznej [*Badanie ruchu turystycznego...* 2013, s. 69], co przekłada się na strukturę jego gospodarki oraz wysoki poziom nasycenia podmiotami obsługującymi ruch turystyczny. Działalność w branży turystycznej generuje wzrost zamożności mieszkańców oraz gminy miejskiej. Zakopane, w porównaniu z innymi gminami Podhala, jest jednostką o najwyższych dochodach na mieszkańca (2382,44 zł/os. w 2009 r.; dla porównania Nowy Targ – 1287,15 zł/os.) [Piwowarczyk i in. 2011, s. 54]. Obserwacje te pozwalają sądzić, że specyfika turystyczna miasta będzie się umacniać.

Wobec przewidywanego umacniania się funkcji turystycznej miasta, co będzie zapewne skutkowało dalszym wzrostem dominacji tej branży w strukturze gospodarki, zatrudnienia, w przestrzeni ośrodka, podjęto próbę analizy, której celem było wskazanie występujących interakcji pomiędzy dziedzictwem architektonicznym a współczesnym funkcjonowaniem miasta turystycznego. Wybierając Zakopane jako ośrodek analizowany, w niniejszym studium przypadku kierowano się jego wysoką rozpoznawalnością jako miejsca turystycznego, posiadającego atrakcyjne zasoby przyrodnicze, a także cenne zasoby dziedzictwa kulturowego o co najmniej dwuwątkowym pochodzeniu (dziedzictwo kultury ludowej i kultury napływowej wykorzystującej motywy góralskie, tzw. styl zakopiański).

W artykule wykorzystano metodę analizy opisowej oraz porównawczej o charakterze historycznym. Na podstawie badań terenowych oraz obserwacji¹ dokonano określenia zagrożeń dla zasobów dziedzictwa związanych z dynamicznym rozwojem funkcji turystycznej. Oceniono na ile dziedzictwo architektoniczne Zakopanego przełomu XIX i XX w. wpływa na rozwój miasta w jego wyraźnej turystycznej specjalizacji. Analizując dawne i obecne funkcje wybranej grupy obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, a pochodzących z przełomu wieków, zbadano występowanie zależności pomiędzy atrakcyjnością turystyczną lokalizacji a stanem zachowania, formami i intensywnością wykorzystania obiektu.

Przyjęto hipotezę, że dziedzictwo kulturowe Zakopanego, podlegając rosnącym w siłę zjawiskom komercjalizacji i tematyizacji, staje się w rękach dysponentów coraz częściej jedynie narzędziem do realizacji celów gospodarczych. Walory dziedzictwa, o ile nie mogą zostać wykorzystane w działalności nastawionej na zysk, zaczynają być traktowane jako bariera rozwoju i balast przeszłości. W celu przeprowadzania analizy porównawczej zmienności funkcji obiektów powstałych na przełomie wieków wykorzystano opracowania na temat historii architektury Zakopanego. Wyboru obiektów dokonano na podstawie *Gminnej ewidencji zabytków* prowadzonej przez Zakopane. Przeprowadzono też ankietę uliczną. Jej celem było ustalenie, jakie walory, zasoby Zakopanego wpływają na wybór miasta jako miejsca letniego wypoczynku².

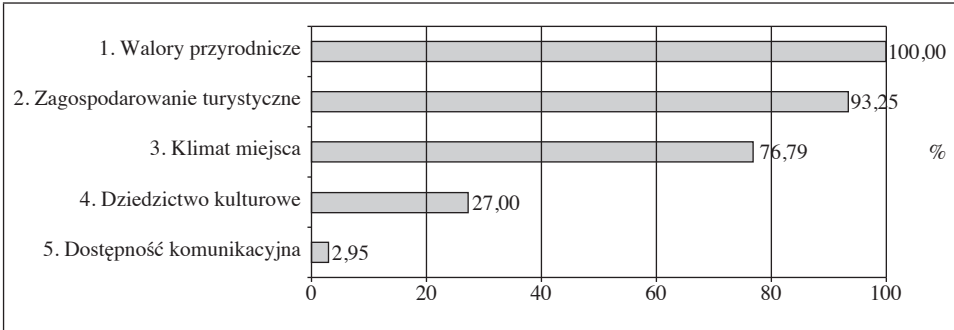
Wszyscy ankietowani odpowiedzieli, że ich pobyt w Zakopanem związany jest z walorami przyrodniczymi³. Znaczna większość z nich podała także, że o wyborze ośrodka zadecydowała jakość i różnorodność zagospodarowania turystycznego. Kolejną pod względem popularności odpowiedzią był „klimat miejsca” – około połowa ankietowanych przyznawała, że elementem tego klimatu jest dla nich charakterystyczna lokalna architektura. Przeważająca większość tych osób nie potrafiła jednak podać żadnych konkretnych informacji świadczących o ich wiedzy w tym zakresie. Do scharakteryzowania architektury używano określeń

---

¹ Przeprowadzone w sezonach letnich 2013 r. i 2014 r.

² Badaniem objęto 237 osób. Zostało ono przeprowadzone w centrum miasta (ul. T. Kościuszki) w sierpniu 2014 r. Ankietowanym zadano wstępne pytanie: „Jakie walory Zakopanego zadecydowały o wyborze miasta na miejsce letniego wypoczynku? Można było podać do trzech odpowiedzi. Aby zapewnić spójne rozumienie przez ankietowanych znaczenia odpowiedzi: 1. „Walory przyrodnicze”, 2. „Zagospodarowanie turystyczne” oraz 5. „Dostępność komunikacyjna” ankietowanych wymieniał przykładowe elementy zaliczane do tych kategorii. W przypadku odpowiedzi nr 3 – „Klimat miejsca” i 4 – „Dziedzictwo kulturowe” – jeżeli ankietowany je wybrał – w kolejnym pytaniu proszono go o samodzielne scharakteryzowanie, jak rozumie zawartość tych kategorii.

³ Struktura odpowiedzi turystów w Zakopanem jest podobna do wyników ogólnopolskich badań prowadzonych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa [*Społeczno-gospodarcze oddziaływanie...* 2013, s. 68].

Rys. 1. Zagregowane odpowiedzi na pytanie o walory i zasoby Zakopanego decydujące o wyborze na miejsce letniego wypoczynku

Źródło: opracowanie własne.

„górska”, „lokalna”, „drewniana”, co pozwala przypuszczać, że większość z odpowiadających nie ma świadomości jej wewnętrznej różnorodności. Dużo mniejszy udział w strukturze udzielanych odpowiedzi miały te wskazujące na dziedzictwo kulturowe. Ponadto zwrócić należy uwagę, że część ankietowanych do tego zakresu pojęciowego włączała dziedzictwo kulinarne oraz wydarzenia związane z lokalną kulturą ludową (np. Tatrzańskie Wici)⁴. Ponieważ badania prowadzone były podczas trwania Międzynarodowego Festiwalu Folkloru Ziemi Górskich, niektóre z odpowiedzi nawiązywały do uczestnictwa ankietowanych w wydarzeniach związanych z tą imprezą, pomimo że pytanie dotyczyło dziedzictwa lokalnego, a nie międzynarodowego. Wyniki ankiety wskazały, że w obecnym stanie dziedzictwo architektoniczne Zakopanego nie stanowi najważniejszego elementu w kształtowaniu produktu turystycznego miasta.

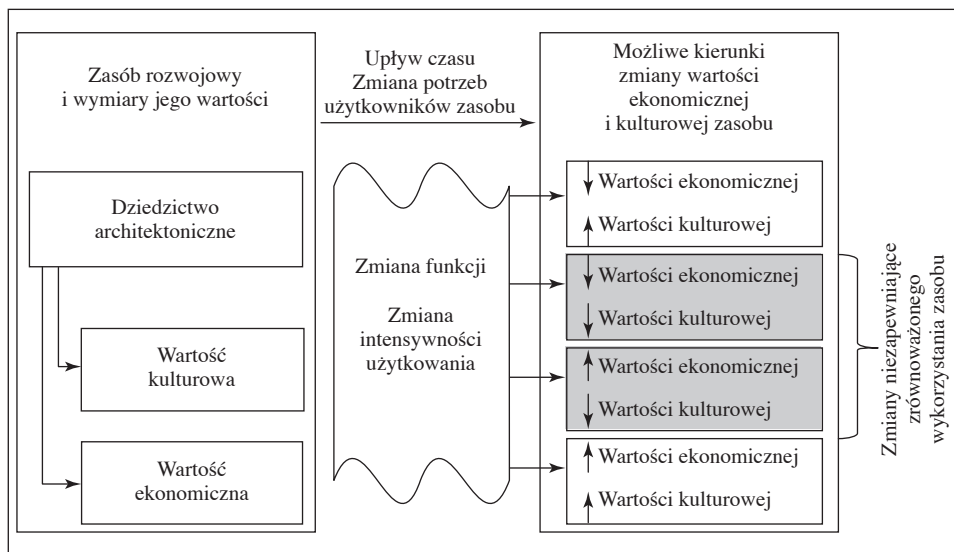
2. Dziedzictwo architektoniczne a zmiany funkcjonalno-przestrzenne

Zgodnie z podziałem zaproponowanym przez UNESCO za dziedzictwo kulturalne uważa się: zabytki (w tym dzieła architektury), zespoły (w tym budowli) oraz miejsca zabytkowe (dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne mające wyjątkową,

⁴ Trudno dziwić się takiemu szerokiemu rozumieniu pojęcia dziedzictwa kulturowego, jeżeli nawet w *Słowniku języka polskiego* W. Doroszewskiego brakuje wyraźnego rozróżnienia znaczeń przymiotników „górski” i „zakopiański” – nadaje się im tożsame znaczenie. Zwraca na to uwagę B. Tondos [2004, s. 9].

powszechną wartość ze względów: historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego [Konwencja... 1972, art. 1]. Dziedzictwo architektoniczne jest więc elementem złożonej grupy zasobów zaliczanych do kategorii materialnego dziedzictwa kulturowego. Jego uzupełnieniem jest dziedzictwo niematerialne obejmujące m.in.: tradycje, przekazy ustne, sztuki widowiskowe, zwyczaje, rytuały, obrzędy [Konwencja... 2003, art. 2, pkt 2]. Prezentacja dziedzictwa niematerialnego najczęściej następuje z wykorzystaniem zachowanego dziedzictwa materialnego.

Coraz częściej zagadnienia związane ze znaczeniem dziedzictwa kulturowego dla społeczności lokalnej, oprócz uwypuklenia roli kreatora i nośnika tożsamości, pamięci, historii miejsca, łączone są z zekonomizowanym pojmowaniem jego walorów, traktowaniem go jako zasobu prorozwojowego (szerzej: [Murzyn-Kupisz 2012, *Kultura a rozwój* 2013, Harrison i Huntington 2003, Alberti i Giusti 2012, Ram, Björk i Weidenfeld 2016]). Jest to odpowiedź na obserwowane zainteresowanie rynku komercyjnego cechami zasobów dziedzictwa, które mogą służyć do ukształtowania na jego bazie produktu rynkowego. W wyniku każdego z takich działań realizowana jest zmiana wartości kulturowej i ekonomicznej zasobu (rys. 2), przy czym nie każda z nich spełnia postulat zrównoważonego rozwoju.

Rys. 2. Wartość dziedzictwa architektonicznego wobec zmiany funkcji obiektu lub zmiany intensywności jego użytkowania

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [Throsby 2010, s. 76–77].

Szczególnie niebezpieczne dla dziedzictwa materialnego są takie zmiany, które wywołują spadek jego wartości kulturowej, zwłaszcza gdy niezapewniają zrównoważonego wykorzystania na potrzeby turystyki masowej. Dla takiej formy turystyki dziedzictwo kulturowe przedstawia jedynie te cechy, które można skomercjalizować (co niekiedy prowadzi do jego zniszczenia w sensie fizycznym lub utraty autentyzmu). Takie podejście do walorów dziedzictwa jest pokłosiem rozwoju „wielozmysłowej kultury eventu”, jak nazywa ją E. Tarkowska [2012, s. 37]. Autorka zwraca uwagę, że objawia się ona: opartymi o przekaz wizualny, nastawionymi na przyjemność i natychmiastowość: infantylizacją, emocjonalnością, zmysłowością. Tym priorytetom bezkrytycznie podporządkowywane są zasoby dziedzictwa kulturowego. Następuje wtedy spadek jakości i autentyzmu produktów oferowanych na rynku. Jeżeli współistnieją one mimo pogarszających się relacji w zakresie: skomunikowania obszaru, infrastruktury parkingowej, estetyki i ładu przestrzennego – stają się istotnymi zagrożeniami dla rozwoju turystyki w długim okresie [Garrod i Fyall 2000, s. 691; Ruggles 2012, s. 2–3]. Wynika to z wciąż powiększającego się zbioru produktów dziedzictwa, a tym samym rosnącej konkurencji w na rynku turystycznym.

Występowanie sytuacji zagrożeń zachowania dziedzictwa, jego autentyzmu, wynika najczęściej z dwóch cech właściwych osobom, w których władaniu znajduje się zasób (w tym dziedzictwo architektoniczne): braku emocjonalnego stosunku do zasobu, co wyklucza działania ochronne pozbawione ekonomicznej opłacalności, oraz niewiedzy w zakresie wartości posiadanego dziedzictwa [Hełpa-Liszkowska 2013, s. 12]. Wtedy też najczęściej dziedzictwo kulturowe zostaje potraktowane jako bariera rozwoju (np. funkcji turystycznej) lub też selektywnie (w obszarach łatwych do skomercjalizowania) podlega procesom recyklingu, który może być rozumiany jako „zabawa w kostiumach z przeszłości” [Tarkowska 2012, s. 31]. To sformułowanie może być rozumiane dosłownie (przebijanie osób obsługujących turystów w stroje z epoki) lub też może dotyczyć wykorzystania na przykład dziedzictwa architektonicznego jedynie jako scenografii „teatru” stworzonego na potrzeby rynku turystycznego. Dziedzictwo kulturowe staje się wtedy tłem dla różnych funkcji związanych z turystyką obecnych w przestrzeni miejskiej [Murzyn-Kupisz 2012, s. 84]. Jest to najłatwiejszy sposób osiągnięcia szybkich zysków ekonomicznych. Takie działania wiążą się z największym ryzykiem utraty niektórych cech dziedzictwa kulturowego, takich jak jego autentyzm oraz „żywy charakter”, gdzie osoby wykorzystujące określone zasoby same czują się spadkobiercami tej kultury. Wtedy można mówić o faktycznym dziedzictwie i procesie dziedziczenia, nieodłącznie związanym z wzięciem odpowiedzialności za przyjęty spadek [Nuryanti 1996, s. 249–250]. Prowadzone badania wskazują, że w grupie podmiotów należących do sektora turystycznego, których działania często powodują takie negatywne konsekwencje wynikające z instrumentalizacji zasobów

dziedzictwa są sieci hoteli, restauracji, sklepów [Greffé 2004, s. 306]. Pojawiają się one w obszarach o rozwijającej się turystyce nie ze względu na ich konkretną specyfikę, oryginalność, ale rosnące nagromadzenie przestrzenne potencjalnych klientów, oferując zunifikowane usługi.

Należy jednak zwrócić uwagę nie tylko na stosunek sektora komercyjnego do dziedzictwa. Także sami turyści są grupą wewnątrznie zróżnicowaną, o różnych potrzebach, wymaganiach. Znajdują się w niej zarówno osoby wybierające miejsca wypoczynku z uwagi na ich walory obecne i historię miejsca, jego dziedzictwo kulturowe, ale także te, dla których nie ma ono znaczenia przy wyborze destynacji. W tej grupie znajdują się z kolei osoby, które mogą mieć określoną wiedzę na temat zasobów dziedzictwa obszaru, do którego się udają, lecz to nie decyduje o ich wyborze, lub też turyści stanowiący grupę ignorantów, nieposiadających takiej wiedzy [Poria, Butler i Airey 2003, s. 248; Borg, Costa i Gotti 1996, s. 320]. Zainteresowanie przez obie podgrupy jest dla takiego obszaru dodatkowo niebezpieczne, gdyż podmioty obsługujące rynek turystyczny mogą uznać dziedzictwo jedynie za barierę rozwoju działalności, które nie wywoła impulsu do przyciągnięcia klienta.

Skomercjalizowane podejście do zarządzania zmianą w obszarach kulturowego dziedzictwa materialnego generuje także zagrożenia wynikające z dokonującego się postępu technologicznego, wzrostu jakości życia i specyfiki zaspokajania potrzeb. Ingerencja np. w tkankę materialną miasta, obiektu powinna uwzględniać i godzić wymagania ochrony substancji i przestrzeni zabytkowych z potrzebami szeroko rozumianej współczesności [Halifeoğlu i Gökçay Kiliç 2013, s. S36].

Powyższe obserwacje zależności dotyczących zasobów dziedzictwa kulturowego włączanego w proces rozwoju miejscowości pozwalają określić, w jakiej fazie cyklu rozwojowego znajduje się dany obszar turystyczny. Taka ocena staje się z kolei podstawą do przewidywania możliwych tendencji rozwoju lub kurczenia się rynku turystycznego w analizowanej przestrzeni. Jedną z klasycznych teorii dotyczących cyklu rozwoju obszaru turystycznego przedstawił R.W. Butler [1980, s. 9–12]. Wyodrębnił on następujące jego fazy: 1) eksplorację (odkrycie miejsca przez rynek turystyczny), 2) zaangażowanie, 3) rozwój, 4) konsolidację (przestrzeń umacnia swój udział w rynku, może jednak dokonywać tych aktywności w sposób nie zrównoważony). Wejście w kolejną fazę – 5) stagnację – jest kluczowe ze względu na dalszy rozwój ośrodka turystycznego. Jeżeli dotychczasowe działania nie będą cechowały się zrównoważeniem i samopodtrzymywalnością – ostatnią fazą może być 6a) spadek (upadek). Jeżeli w okresach szybkiego wzrostu i dalej stagnacji uda się utrzymać warunki zapewniające samopodtrzymywalność rozwoju (opartą np. na szacunku do zasobów dziedzictwa kulturowego) – ostatnia faza może być początkiem nowego okresu wzrostu – wtedy R.W. Butler nazywa ją 6b) odmłodzeniem.

3. Dziedzictwo architektoniczne przełomu XIX i XX wieku – struktura i zmienność pełnionych funkcji

W *Gminnej ewidencji zabytków* [2014] ujętych jest 1406 obiektów, z czego około 477 pochodzi z okresu przełomu wieków XIX i XX⁵. Stanowią one grupę wewnątrznie zróżnicowaną pod względem: przeznaczenia, gabarytu i historii powstania obiektu. Doboru analizowanej próby dokonano tak, aby odzwierciedlała tę wielowątkową charakterystykę (tabele 1 i 2). Autorka nie kierowała się lokalizacją obiektu w przestrzeni miasta. Przeprowadzono wizję w terenie 85 obiektów (około 18% zbiorowości). Dla każdego obiektu ustalono jego pierwotną i obecną funkcję oraz jego umiejscowienie w obecnej przestrzeni miasta. Zebrane informacje zostały przeanalizowane w celu wyodrębnienia kilku schematów zmian znaczenia i form użytkowania zabytku. Dokonano także identyfikacji zagrożeń dla istnienia i autentyczności zabytków ujętych w gminnej ewidencji.

Tabela 1. Wybrane obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków, wybudowane w latach 1880–1918, o niezmiętej funkcji

Grupa obiektów, które nie zmieniły funkcji	Główna funkcja pierwotna i obecna
Kaplica p.w. Matki Bożej Królowej Apostołów, Chramcówki ^a Kaplica p.w. Najświętszego Serca Jezusowego, Jaszczurówka Kościół p.w. Świętej Rodziny, ul. Krupówki 1a Budynek klasztorny Sercanek, ul. Jana Pawła II 1 Zespół pustelni św. Br. Alberta z klasztorem, kaplicą Św. Krzyża i chatką – pustelnią, Kalatówki	sakralna lub związana z sakralną
Willa „Pod Jedłami”, ul. Koziniec 1 Chałupa, Droga do Rojów 2 Willa „Jadwiniówka”, ul. Zamojskiego 32 Willa „Zbyszek” (d. „Janina”), ul. Chałubińskiego 21 Willa „Mimoza” ul. Sienkiewicza 29 Budynek mieszkalny, ul. Sienkiewicza 28 i 32 Chałupa, ul. Kasprusie 16 Willa „Sobczakówka”, ul. Nowotarska 44 Budynek mieszkalny, ul. Chałubińskiego 12 Willa „Polonia”, ul. Chramcówki 14 Willa „Hanka”, ul. Grunwaldzka 7 Budynek mieszkalny, ul. Kamockiego 2, 3 i 8 Willa „Gładys”, ul. Piaseckiego 12 Budynek mieszkalny, ul. Piłsudskiego 7 i 16	mieszkalna

⁵ Analiza dotyczy obiektów powstałych w latach 1880–1918. Wynik obarczony jest niewielkim błędem, ponieważ część obiektów datowana jest według ćwierćwiecza powstania, a nie rocznej daty budowy.

cd. tabeli 1

Grupa obiektów, które nie zmieniły funkcji	Główna funkcja pierwotna i obecna
Dworzec kolejowy, ul. Chramcówki 35 i 35a	komunikacyjna
Budynek poczty, ul. Krupówki 20	komunikacyjna – poczta
Muzeum Tatrzańskie, ul. Krupówki 10	kulturalna
Zespół Szkół Plastycznych im. A. Kenara oraz Galeria „Strug”, ul. Kościeliska 35 Technikum Budowlane, ul. Krupówki 8 Zespół Szkół Zawodowych (d. „Szałas”), ul. Kasprusie 14	oświatowa i związana z oświatą (bursa, galeria prac uczniów)
Budynek murowany „Dworzec Tatrzański”	kulturalna/rozrywkowa
Budynek „Bazar Polski” ul. Krupówki 41	kulturalna – galeria sztuki oraz funkcja handlowa
Kamienica (d. „Hotel Centralny”), ul. Krupówki 28/Gen. Galicy 1	turystyczna, handlowa
Kamienica Zwolińskich, ul. Krupówki 37	mieszkalno-usługowa
Willa „Chochlik”, ul. Piaseckiego 14	mieszkalna/kulturalna – pracownia malarska i galeria sztuki
Willa „Witkiewiczówka”, ul. Antałówka 6 Willa „Kalina”, ul. Ogrodowa 7 Willa „Limba”, ul. Ogrodowa 8 Pensjonat „Halny” (d. Pensjonat „Żychoniówka”), ul. Sienkiewicza 6 Willa „Ostoja”, ul. Sienkiewicza 16 Hotel (Pension) „Stamary”, ul. Kościuszki 19 Willa „Staszczkówka”, ul. Krupówki Willa „Kasprowy Wierch” (d. „Hygea”), ul. Krupówki 50b	turystyczna (noclegi o różnym standardzie, w tym obiekty mieszkalne z opcją wynajmu pokoi/apartamentów)

^ado 1997 r. sakralna. W 1997 r. obiekt rozebrano z przeznaczeniem do przeniesienia (jako kaplica cmentarna na Pardałówce). Projekt niezrealizowany, elementy niszczeją.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań terenowych: [Gminna ewidencja zabytków... 2004; *Zakopane. Tradycja, historia, zabytki...*] oraz: <http://www.szlakstyluzakopiainskiego.pl/index.php/styl-zakopiainski>, dostęp: 17.09.2014.

Tabela 2. Wybrane obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków wybudowane w latach 1880–1918 ze wskazaniem funkcji pierwotnej i obecnej

Grupa obiektów, które zmieniły funkcję	Główna funkcja pierwotna	Funkcja obecna
Chałupa Gąsieniców Sobczaków, Droga do Rojów 6 Willa Ornak ^a , ul. Grunwaldzka 20 Willa „Atma”, ul. Kasprusie 19 Willa „Koliba”, ul. Kościeliska 18	mieszkalna	muzealna

cd. tabeli 2

Grupa obiektów, które zmieniły funkcję	Główna funkcja pierwotna	Funkcja obecna
Willa „Koszysta”, ul. Piłsudskiego 69 Willa Bajka, ul. Sienkiewicza 12c Willa „Maciejówka”, ul. Sienkiewicza 18 Willa „Anna”, ul. Chramcówki 6	mieszkalna	turystyczna (noclegi)
Willa „Pyszna”, ul. Chramcówki 22 Zagroda Gąsieniców-Bednarzów, ul. Nowotarska 40 Budynek „Storczyk”, ul. Asnyka 7 Willa „Bezimienna”, ul. Chałubińskiego 3 Budynek mieszkalny „W zagrodzie”, ul. Droga do Daniela 2		mieszkalna z dodatkową funkcją wynajmu turystom (noclegi)
Willa „Ukrainka”, ul. Jagiellońska 4 Willa „Czerwony Dwór” (d. „Władysławówka”), Kasprusie 27		obiekty pełniące funkcje publiczne (oświatowe)
Willa „Konstantynówka”, ul. Jagiellońska 18 Willa dra Różeckiego, ul. Kościuszki 11		powierzchnie biurowe, handlowe itp.
Budynek mieszkalno-usługowy, ul. Kasprusie 1 Willa (d. „Wojtówka”), ul. Chramcówki 33 Budynek mieszkalno-usługowy, ul. Nowotarska 4 Willa „Wenecja”, ul. Krupówki 2a Budynek mieszkalny, ul. Krupówki 7		mieszkalno-usługowa
Dom Doktora, ul. Witkiewicza 19		mieszkalna, kulturalna (galeria sztuki, muzeum)
Willa „Jutrzenka”, ul. Grunwaldzka 3		centrum kultury i sportu
Willa „Turnia”, ul. Kościuszki 9 Willa „Pod Wykrotem”, ul. Szymoszkowa 4 Willa „Cicha”, ul. Nowotarska 42	pensjonat lub mieszkalna z wynajmem pokoi	mieszkalna
Willa „Marilor”, ul. Kościuszki 18		hotel
Willa „Obrochtówka”, ul. Kraszewskiego 10a Willa „Zośka” (d. „Ślimak”) ul. Krupówki 77		restauracja/funkcja mieszkalna
Willa „Poraj” ul. Krupówki 50		usługowo-mieszkalna
Willa „Kasztelanka”, ul. Kasprusie 13 Willa „Murań”, ul. Kasprusie 12		mieszkalna, turystyczna (noclegi)
Willa „Oksza” (d. „Korwinówka”), ul. Zamojskiego		muzealna
Dawna leżakownia hotelu „Warszawianka”, ul. Jagiellońska 18b		hotel/element kompleksu hotelowego

cd. tabeli 2

Grupa obiektów, które zmieniły funkcję	Główna funkcja pierwotna	Funkcja obecna
Kamienica (dawny „Hotel Warszawski”), ul. Gen. Galicy 8	hotel/element kompleksu hotelowego	apartamenty, usługi
Dawny hotel „Pod Gewontem”, ul. Krupówki 1		gastronomia, usługi, mieszkania
Dawny hotel „Morskie Oko”, ul. Krupówki 30		gastronomia, usługi, sklepy
Inne zmiany funkcjonalne		
Willa „Zameczek” (d. „Dora”) ul. Chałubińskiego 19	szkoła	pensjonat
Willa „Rialto”, ul. Chałubińskiego 5 Willa „Pod Matką Boską”, ul. Chramcówki 15b	sanatorium	mieszkalna
Willa „Księżówka” (d. „Adasiówka”), ul. Przewodników Tatrzańskich 2	mieszkalna/ szkoła/ pensjonat	sakralna i związana z sakralną
Domek „Pocztówka”, ul. Kościuszki	sklep	informacja turystyczna

^a pensjonat muzealny.

Źródło: jak w tabeli 1.

Na podstawie badań terenowych oraz informacji historycznych poczyniono obserwację, że położenie obiektu w stosunku do centrum miasta i przestrzeni najintensywniej wykorzystywanych na cele turystyczne w znaczący sposób determinuje współczesną formę i funkcję budynku. W badanej grupie aż 36 obiektów (42% próby) znajduje się przy głównych ciągach komunikacyjnych miasta (ul.: Krupówki, Kościuszki, 3-go Maja, Chramcówki, Nowotarska, Kościeliska, Piłsudskiego). Wśród obiektów zabytkowych, które zlokalizowane są przy ulicach wykorzystywanych turystycznie zależnie od zachodzących zmian w formach i funkcjach ich użytkowania, wyróżnić można kilka grup.

1. Grupa obiektów pełniących funkcje publiczne (sakralne, muzealne, dworcowe, pocztowe) zachowała swoją pierwotną funkcję i formę. Większość utrzymano w dobrym stanie technicznym. Wyjątkiem jest budynek dworca kolejowego. Także otoczenie dworca stanowi przestrzeń zdegradowaną, wymagającą kompleksowej odnowy. Ustalono także zamiany dawnej funkcji mieszkaniowej na muzealną (np. Chałupa Gąsieniców Sobczaków, willa „Koliba”).

2. Niektóre obiekty wykorzystywane na cele mieszkaniowe stanowią obecnie przestrzenie wynajmowane turystom, np. willa „Koszysta”. Niewielkie zmiany funkcji to zmiany mieszkania na biuro. Najczęściej jeżeli następowała zmiana, to na nową funkcję związaną z turystyką (noclegi, gastronomia).

3. Część obiektów komercyjnych zachowała pierwotną strukturę funkcjonalną, lecz obecnie wykorzystywana jest w zintensyfikowany w stosunku do pierwotnego sposób (np. hotel „Sabała” – rozbudowany hotel oraz dobudowany handlowo-usługowy parter).

4. Obiekty położone przy ul. Krupówki cechuje: intensyfikacja ich wykorzystania (np. przysłonięte, zdominowane krzykliwymi, tandetnymi reklamami fasady willi „Poraj” oraz dawnego hotelu „Centralnego” (fot. 1), dawny hotel „Morskie Oko” – rozbudowa obiektu oraz nadbudowa piętra) lub zintensyfikowane wykorzystanie parterów i zaniedbanie wyższych kondygnacji (dawny hotel „Giewont” – w parterze rozbudowująca się restauracja z dobudowanym ogródkiem; willa „Libertówka”). Intensyfikacja współistnieje najczęściej z instalacją dużej liczby urządzeń reklamowych, niekiedy przysłaniających niemal zupełnie obiekt. Urządzenia reklamowe oraz prowizoryczne stragany nie tylko ograniczają widoczność obiektów, ale także ze względu na swoją formę znacząco pogarszają estetykę ich otoczenia, a następnie – przestrzeni publicznej, z której są widoczne (willa „Wenecja” – fot. 2).

5. Niewielka grupa obiektów położonych w korzystnych turystycznie lokalizacjach zachowała funkcję oraz przeszła gruntowny remont (hotel „Stamary” i „Villa Marilor”). Obiekty odzyskały też swoje pierwotne nazwy („Villa Marilor” w okresie powojennym nosiła nazwę „Czajka”, a hotel „Stamary” – „Przodownik”, a później „Podhale”).

Obiekty zabytkowe, których lokalizacja nie znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie ulicy (szczególnie ruchliwej, o dużej przebywających tam turystów) w przeważającej mierze zaliczają się do dwóch grup pod względem jakości utrzymania i poziomu ingerencji w tkankę architektoniczną:

– obiekty zaniedbane, często wykorzystywane na cele mieszkalne o bardzo niskim standardzie (przykład: willa „Limba” położona w sąsiedztwie ul. Krupówki, odsunięta od ulicy, otoczona przed dziko rosnącą roślinnością).

– obiekty w dobrym stanie technicznym, bez szpecących ingerencji w elewację budynku, często z zadbanym otoczeniem (zielen, komunikacja, mała architektura) (przykład: willa „Ukrainka” położona na obrzeżach centrum, w sąsiedztwie parku miejskiego, dworca PKP, w otoczeniu starodrzewu).

W obu grupach obiektów znajdują się też te położone w ścisłym centrum miasta, jednak trudno dostrzegalne z ulicy. To niweluje presję instalacji nośników reklamowych, jednocześnie wpływa na obniżenie potencjalnej dochodowości obiektu. Jeżeli więc należy on do właścicieli prywatnych, rzadziej podejmują oni decyzję o utrzymaniu wysokiego standardu obiektu.

Pozytywnym zjawiskiem jest istnienie wciąż dużej grupy (szczególnie poza głównymi ulicami) obiektów, które pełnią funkcje mieszkalne (w całości lub w części). To niweluje zagrożenia związane z makietyzacją miasta. Niekiedy

Fot. 1. Dawny hotel „Centralny”, ul. Krupówki 28
(fot. D. Hołuj)

Fot. 2. Willa „Wenecja”, ul. Krupówki 2
(fot. D. Hołuj)

obiekty te od czasu powstania zamieszkiwane są przez jedną rodzinę. Historyczną ciągłość użytkowania podkreślają np. właściciele willi „Obrochtówka” oraz willi „Ornak” (<http://obrochtowka-zakopane.pl>, <http://www.ornak.net.pl>, dostęp: 19.09.2014). Wiele obiektów mieszkalnych pełni równocześnie funkcję pokoi dla turystów, co stanowi tradycyjną formę współdzielonego wykorzystania domów, wpisanego w tradycję Zakopanego.

Na podstawie badań terenowych oraz analizy dostępnych źródeł informacji ustalono występowanie zagrożeń dla zabytków związanych z rozwojem turystyki.

1. Niszczenie obiektów przez zaniedbanie obowiązków należytej opieki właścicielskiej o różnym podłożu (przykłady: obiekty zabytkowe przy ul. Kasprusie oraz w jej sąsiedztwie – obiekty wykorzystywane jako mieszkaniowe, których właściciele nie mają środków na ich utrzymanie, niezbędne naprawy i remonty; willa „Limba”; willa „Turnia”, którą właściciel celowo udostępnił bezdomnym, aby obiekt szybciej popadł w ruinę i mógł być rozebrany [Kuraś 2012]).

2. Niszczenie autentyczności i estetyki obiektu przez ingerencję w jego tkankę niezgodnie z wytycznymi konserwatorskimi (lub bez posiadania odpowiednich uzgodnień). Ingerencje przyjmują formę: przebudowy, rozbudowy, nadbudowy, w skrajnym przypadku – rozbiórki. Niekiedy wykorzystywane są szpecące elewację materiały wykończeniowe, mające w zamierzeniu użytkowników zwiększyć funkcjonalność budynku (przykłady: willa „Turnia” – częściowo rozebrana bez pozwolenia; willa „Kalina” – przebudowa zniszczyła oryginalny charakter budynku; budynek „Dworca Tatrzańskiego” – wykorzystanie pleksiglasu w zadaniu werandy).

3. Niszczenie obiektów przez instalację nośników reklamowych (w tym reklam wykonanych w technologii LED) oraz ekspozycji towarów (w przypadku prowadzenia działalności handlowej) na elewacji i w sąsiedztwie obiektu (montaż przewidywanych stoisk, nieestetycznych markiz); przysłonięcie obiektu dużymi reklamami, także niezwiązanymi z prowadzoną działalnością w obiekcie (przykłady: obiekty zlokalizowane na Krupówkach; dawna willa „Wojtówki” – elewacja przysłonięta licznymi reklamami i szyldami sklepowymi). Na takie oszpecenie składają się najczęściej niewielkie, ale liczne ingerencje w budynek i jego otoczenie, co stwarza największe zagrożenie dla lokalnego klimatu. Ma bowiem duże szersze oddziaływanie negatywne od tego w skali mikro – wpływającego na sam budynek.

4. Utrata walorów estetycznych otoczenia, wynikająca na przykład z przysłonięcia jego historycznych elementów nowymi zagospodarowaniami przestrzeni (np.: Technikum Budowlane oraz Muzeum Tatrzańskie przysłonięte nowymi obiektami handlowymi, tzw. górskimi sukiennicami). Dodać należy, że o ile uzupełnienia zagospodarowań przestrzeni nie stanowią zagrożenia same w sobie, to w kontekście obszaru istotnego dla historii i tożsamości miasta wprowadzanie zagospodarowań niedopasowanych do zabudowy istniejącej, o zbyt dużej kuba-

turze i wysokości, zmieniających charakter miejsca jest zjawiskiem pod każdym względem negatywnym.

Można zatem stwierdzić, że specyfika dziedzictwa architektonicznego przełomu wieków XIX i XX w kontekście możliwości implementacji lub kontynuacji umiejscowienia w nich poszczególnych funkcji miejskich jest głównie pochodną jego lokalizacji. Najszybciej zagospodarowywane są nieruchomości położone przy ważnych turystycznie ulicach, jednak wtedy też najczęściej dochodzi do niekontrolowanego, nieestetycznego, przeskalowanego w stosunku do pierwotnej formy użytkowania obiektu (nadbudowy, przytłoczenie reklamami, samowolna ingerencja w tkankę obiektu itp.). Głównym atutem zabudowy staje się lokalizacja, dalej zaś forma architektoniczna i historia obiektu, jednak najczęściej jedynie w celu zwiększenia jego dochodowości. Ta grupa obiektów jest zagrożona utratą walorów autentyczności i klimatu miejsca. Najbardziej niebezpieczne dla zasobu są działania zmierzające do stanu śmierci technicznej obiektu (np. willa „Turnia”). Taka sytuacja wynika z braku świadomości wartości obiektu oraz niepostrzegania go jako elementu dziedzictwa kultury, z której wywodzi się właściciel (kwestie odbierania stylu zakopiańskiego jako obcego – „pańskiego”, a nie lokalnego – „chłopskiego”).

Obiekty, które nie gwarantują wysokiej dochodowości, pozostają w dobrym stanie technicznym i spełniają pierwotne funkcje, jeżeli ich właściciele są emocjonalnie związani z obiektem i posiadają środki na jego utrzymanie. Przykładem może być willa „Witkiewiczówka” (dawny i obecny pensjonat oraz dawna siedziba firmy portretowej S.I. Witkiewicza), której właściciele otrzymali wyróżnienie za wzorowo wykonane prace konserwatorskie w konkursie ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (http://www.nid.pl/pl/Dla_wlasciiceli_i_zarzadcow/Zabytek_zadbany/, dostęp: 10.10.2014).

4. Problemy identyfikacji dziedzictwa architektonicznego przełomu wieków w przestrzeni miasta

Zachowanie walorów dziedzictwa jest trudne i wymaga zaangażowania np. władz lokalnych. Dziedzictwo przełomu wieków w przestrzeni Zakopanego jest bardzo rozproszone. Układ przestrzenny miasta nie posiada wyraźnych elementów go scalających. Powstał na bazie pierwotnych funkcji obszarów (handlowych, rolniczych) oraz podziałów własnościowych (przysiółki o nazwach nawiązujących do nazwisk lub przydomków właścicieli). Zakopane nigdy nie podlegało wielkiej kreacji urbanistycznej, co przełożyło się również na znaczące rozproszenie dziedzictwa przełomu wieków w przestrzeni miasta. Wyjątkami od tej reguły jest jedynie kilka ulic, które wytyczono jako trakty o charakterze już typowo miejskim, reprezentacyjnym (np. ul. T. Kościuszki, d. ul. Marszałkowska). Wiąże się

to z dwoistością przestrzeni, z jednej strony ściśle nawiązującą do charakteru tego obszaru sprzed okresu największego rozwoju miasta (okolice ul. Kościeliskiej), z drugiej – przypominającą o świetności miasta w początkach XX w. i 20-lecia międzywojennego. Można sobie wyobrazić, że ta nieregularność (malowniczość) układu miasta mogłaby stanowić jego atut, ale wobec jednak znacznego zróżnicowania stylu zabudowy oraz braku pełnej akceptacji dziedzictwa okresu przełomu wieków jako własnego – cel ten jest trudny do osiągnięcia.

Dla przeciętnego turysty, nieposiadającego przygotowania merytorycznego w zagadnieniach związanych z architekturą i urbanistyką, analizowana grupa obiektów nie jawi się jako prosta w odbiorze całość. W przestrzeniach zdominowanych przez turystów obiekty z analizowanej grupy są nieomal niedostrzegalne (prysłonięte innymi obiektami, przytłoczone prowadzoną w nich działalnością, reklamami, ogródkami kawiarnianymi z coraz bardziej rozbudowaną infrastrukturą). Takie hiperaktywne użytkowanie przestrzeni powoduje brak możliwości dostrzeżenia zabytku również w wymiarze dosłownym (willa „Wenecja”), trudno więc rozpatrywać możliwość skierowania uwagi przebywającego tam turysty na dziedzictwo architektoniczne, bo jest ono niewidoczne.

Należy jednak zauważyć, że w Zakopanem są jeszcze wciąż przestrzenie, w których odczuwalny jest klimat kameralnego miasta, a ilość bodźców otoczenia jest znacząco ograniczona. Są to jednak obszary, w których turyści pojawiają się rzadziej. Dlatego też w świadomości wielu turystów Zakopane jawi się jako miasto zatłoczone, hałaśliwe, nieprzyjemne. Są jednak takie przestrzenie, które pozwalają na odpoczynek w przyjaznej atmosferze, wśród ponad stuletnich obiektów (położonych na południe od ul. K. Tetmajera i ul. S. Witkiewicza przy mniej istotnych dla ruchu kołowego ulicach lub ich fragmentach). Czy należy walczyć o większą rozpoznawalność takich obszarów, o ich większą popularność? Wydaje się, że zbyt duża przeniosłaby w dotąd nieobarczone komercjalizacją strefy negatywne zjawiska obserwowane już w częściach turystycznych Zakopanego. To z kolei stworzyłoby zapotrzebowanie na zmiany funkcjonalne, które – jak pokazano – nie zawsze zapewniają korzystne warunki zachowania i użytkowania obiektu zabytkowego oraz prowadzą do swoistego „spłaszczenia” zbioru oferowanych usług (np. ul. Krupówki). Czy wtedy przestrzeń historyczna nie stałaby się znowu jedynie tłem i dodatkiem do dominującej w centrum miasta tandety i chaosu?

5. Podsumowanie

Analizując zmiany w zagospodarowaniu przestrzeni miasta, intensywności oraz estetyki tych zagospodarowań, wyraźnie widać, że Zakopane dla celów ścieżkę turystycznych wykorzystuje lokalną kulturę i tradycję jedynie w sposób

wybiórczy. Dominujące formy eksploatacji zasobu to wykorzystanie elementów stylu zakopiańskiego w nowym budownictwie (bryła, detal, wykończenie wnętrza). Ten obraz dopełniają: rozwój gastronomii opartej na tradycjach lokalnych (jednak nie zawsze zgodnymi z lokalnymi recepturami i metodami wytwarzania), „przemysł” pamiątkarski (często przedmioty niebędące lokalnym wyrobem, o kiepskiej jakości, stanowiące produkty masowe, a nie rękodzieło sprzedawane są jako towar miejscowy) oraz usługi oparte na tradycyjnych formach rozrywki i rekreacji (przejażdżki dorożkami, kuligi, watry) będące formą spektaklu dla turystów.

Uwzględniając informacje płynące z powyższych obserwacji, można podjąć próbę umiejscowienia Zakopanego w schemacie przebiegu cyklu życia obszaru turystycznego według R.W. Butlera. Na zakopiańskim rynku turystycznym widoczny jest wzrost liczby świadczonych usług, transakcji, przy jednoczesnym zmniejszaniu ich zróżnicowania (postępująca unifikacja) oraz spadku jakości i autentyczności produktu. Proces jest odpowiedzią na zapotrzebowania na produkty i usługi zgłaszane przez konsumentów⁶. Z obserwacji wynika, że Zakopane znajduje się obecnie w późnej fazie konsolidacji lub też w początkach fazy stagnacji, gdzie po osiągnięciu szczytowej pojemności turystycznej zaczynają się pojawiać zjawiska stopniowego odpływu turystów na tereny okoliczne. Obserwowany jest także proces faktycznego ograniczania i utraty różnorodności oferty podaźowej, pomimo nominalnego wzrostu liczby podmiotów świadczących te usługi (np. oferta kulinarna). Zakopane realizuje schemat przejścia od niewielkiej skali i wyraźnie ukształtowanego klimatu miejsca do przestrzeni przesyczonej aktywnościami i ludźmi, o coraz bardziej ujednoliconym charakterze, zanikającym *genius loci*, rosnącej makietyzacji i teatralizacji procesów społecznych i przestrzennych. Takie zmiany pozwalają określić Zakopane w strukturze cyklu R.W. Butlera jako zmierzające do fazy spadku.

Zakopane z uwagi na swoją historię, szczególnie ostatniego stulecia, jest przykładem miasta, które określane jest przeszłością we wszystkich wymiarach swojego istnienia. Funkcje zewnętrzne miasta u progu XX w. wykreowały Zakopane jako ważny ośrodek miejski, który ciągle zwiększa (przynajmniej

---

⁶ Przykładowo handel pamiątkami na targowisku pod Gubałówką w szczycie sezonu paraliżuje komunikacyjnie tę okolicę z uwagi na ogromną liczbę kupujących. Oferowane towary w większości stanowią produkty masowo wytwarzane w krajach azjatyckich. W tym samym okresie młodzi turyści mają możliwość samodzielnego przygotowania oryginalnej pamiątki z pobytu w Zakopanem, uczestnicząc w warsztatach rękodzieła ludowego. W wydarzeniu tym bierze udział jednak jedynie 50–100 dzieci (w zależności od rodzaju warsztatów), z czego zgodnie z deklaracją uczestników większość stanowią mieszkańcy Zakopanego i okolic. W otwartych plenerowych koncertach organizowanych w ramach Międzynarodowego Festiwalu Folkloru Ziemi Górskich uczestniczy w sierpniu 2014 r. zazwyczaj między 100 a 150 osób. Należy dodać, że nawet w sytuacji zaistnienia warunków pogodowych uniemożliwiających wyjście na szlak górski liczba uczestników nie zmienia się (ww. informacje na podstawie własnych obserwacji autorki).

w wymiarze ilościowym) swój potencjał turystyczny. Analizując te zmiany z uwzględnieniem aspektów jakościowych (szerszy katalog i wyższa jakość oferty), należy zauważyć, że zwiększająca się presja rynku, szczególnie dla obiektów korzystnie zlokalizowanych, podatnych na rozbudowę, czy inne rodzaje zwiększania intensywności zagospodarowania, prowadzi skutecznie do osłabienia tożsamości miejsca, pozbawiając go tych cech, które wciąż jeszcze są jego atutem, budują jego klimat.

Należy dodatkowo uwzględnić zagrożenia związane z postępującą przestrzenną segregacją turystów. Ci, dla których istotne jest dziedzictwo kulturowe oraz dobrej jakości, autentyczne produkty oparte na jego walorach, wybierając z licznych destynacji turystycznych, będą omijać miejsca, które tracą swój charakter, zostaną steatralizowane i pod każdym względem skomercjalizowane. Proces segregacji będzie trudny do zatrzymania. Jeżeli dodatkowo pojawiają się problemy przeciążeń przestrzeni: aktywnościami, ludźmi, pojazdami, przeciążenia środowiskowe – rozpoczną się oddziaływania procesów „wypychania” odwiedzających Zakopane turystów, którzy poszukują enklaw autentyzmu i wysokiej jakości usług opartych na dziedzictwie kulturowym. Należy dodać, że z uwzględnieniem poszanowania zasobu historycznego, uzasadnione i potrzebne są jego dostosowania do współczesnych standardów życia, zamieszkiwania. W Zakopanem odbywają się one jednak często w sposób degradujący analizowany zasób. Ponadto wyraźnie zaniedbywana jest sfera infrastruktury komunikacyjnej (zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i skomunikowania zewnętrznego).

Zakopane w przyszłości będzie zapewne ośrodkiem o dominującej strukturze turystyki masowej. Świadomość zagrożeń, jakie ona ze sobą niesie, powinna więc zmobilizować lokalne władze i społeczność miasta. Przyszłe działania muszą być ukierunkowane na zapoznanie turysty z historią miasta, jego dziedzictwem kulturowym. Ich celem powinno być uwrażliwienie na piękno ukryte w tkance miejskiej ośrodka. Aby jednak dotrzeć do turystów odwiedzających miasto, konieczne jest nie tylko oferowanie nowych produktów turystycznych, ale także upowszechnianie wiedzy o ich istnieniu. Ciekawą inicjatywą zrealizowaną w 2014 r. jest projekt promocji i ujęcia w formę szlaku turystycznego obiektów wybudowanych w stylu zakopiańskim (tzw. szlak stylu zakopiańskiego). Szlak posiada charakterystyczne oznakowanie obiektów i funkcjonującą stronę internetową i opisem oraz dokumentacją fotograficzną. Jest to interesująca oferta, choć wobec zalewu alternatywnych masowych rozrywek – niewystarczająca. Trudno jednak wymagać, aby forma prezentacji czy stopień oznaczenia takich produktów, jak wymieniony, był równy krzykliwej reklamie, szczególnie pojawiającej się w centralnej przestrzeni miasta.

Władze Zakopanego próbują narzucić rozwiązania systemowe, np. stworzenie parku kulturowego, jednak z uwagi na niedokończoną procedurę wdrażania (brak tzw. planu ochrony) nie spełnia ona jeszcze w pełni swojej roli. Skuteczność takiego

rozwiązania potwierdziło wprowadzenie go w historycznym centrum Krakowa. Udowodniono, że taki status uwalnia przestrzeń od wielu nieestetycznych zagospodarowań, jednak nie naprawi to już dokonanych zniszczeń i nieuprawnionych ingerencji w tkankę architektoniczną. Wprowadzanie instrumentów zwiększających estetykę przestrzeni nie jest ponadto skutecznym antidotum na utratę jakości produktu w zakresie wykraczającym poza kwestie związane z przestrzenią. Nie zmieni ono kierunku, w jakim podąża oferta handlowa (przemysłowo wytwarzane pamiątki) czy gastronomiczna („Góralburger”, „Stek chałupa”, „Zbójcekie jadlo”). W obu przypadkach dziedzictwo kulturowe daje szerokie możliwości kształtowania na jego bazie oryginalnych produktów. W przypadku Zakopanego przeważającej mierze turystom (szczególnie w centrum ośrodka) serwowane są jednak produkty i usługi o niskiej lub przeciętnej jakości.

Rozważając problem przyszłości dziedzictwa kulturowego Zakopanego, należy zwrócić uwagę na łączne oddziaływanie kilku istotnych okoliczności. Po pierwsze jego wielowątkowa struktura wyzwała duże możliwości kształtowania produktów turystycznych, ale też jest trudna do wykreowania wspólnej marki zwiększającej rozpoznawalność miejsca. Druga kwestia dotyczy roli władz publicznych. Można (i trzeba) posługiwać się rozwiązaniami administracyjnymi, prawnymi, jednak samodzielnie nie zmieniają one sposobu postrzegania dziedzictwa kulturowego przez zakopiańczyków, osoby i podmioty, do których należy infrastruktura turystyczna w mieście oraz przybywających do ośrodka turystów. Konieczne są zmiany w ludzkiej mentalności, które wynikać będą z uznania dziedzictwa jako własnego, dbania o nie, a w dalszej kolejności – prezentowania go z poszanowaniem ich wartości, autentyzmu (szerzej: [Tomaszewski 2012]). Takie pojmowanie zasobu dziedzictwa jest gwarantem jego zachowania, ale też i zrównoważonej długookresowo komodyfikacji. Utowarowienie dziedzictwa oznacza wprawdzie zaprzestanie traktowania go wyłącznie jako sacrum, ale nie powinno to stanowić przepustki do pozbawionych granic przekształceń, a w konsekwencji zniszczeń tego zasobu.

Literatura

- Alberti F.G., Giusti J.D. [2012], *Cultural Heritage, Tourism and Regional Competitiveness: The Motor Valley Cluster*, „City, Culture and Society”, vol. 4, nr 3, <http://dx.doi.org/10.1016/j.ccs.2012.11.003>.
- Badanie ruchu turystycznego w województwie małopolskim* [2013], Urząd Marszałkowski w Krakowie, EU–Consult, Gdańsk.
- Borg J., Costa P., Gotti G. [1996], *Tourism in European Heritage Cities*, „Annals of Tourism Research”, vol. 23, nr 2, [http://dx.doi.org/10.1016/0160-7383\(95\)00065-8](http://dx.doi.org/10.1016/0160-7383(95)00065-8).

- Bunten A.C. [2008], *Sharing Culture or Selling out? Developing the Commodified Persona in the Heritage Industry*, „American Ethnologist”, vol. 35, nr 3, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1548-1425.2008.00041.x>.
- Butler R.W. [1980], *The Concept of the Tourism Area Cycle Evolution: Implications for Management of Resources*, „The Canadian Geographer”, vol. 24, nr 1, <http://dx.doi.org/10.1111/j.1541-0064.1980.tb00970.x>.
- Garrod B., Fyall A. [2000], *Managing Heritage Tourism*, „Annals of Tourism Research”, vol. 27, nr 3, [http://dx.doi.org/10.1016/S0160-7383\(99\)00094-8](http://dx.doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00094-8).
- Gminna ewidencja zabytków miasta Zakopane [2014], BIP, Zakopane (stan na 9.01.2014).
- Grefe X. [2004], *Is Heritage an Asset or a Liability?*, „Journal of Cultural Heritage”, nr 5, <http://dx.doi.org/10.1016/j.culher.2004.05.001>.
- Halifeoğlu M., Gökçay Kiliç A.G. [2013], *Restoration and Refunction Problems of Diyarbakir Traditional Houses*, „Journal of Cultural Heritage”, vol. 14, nr 3, supplement, <http://dx.doi.org/10.1016/j.culher.2012.12.009>.
- Harrison L.E., Huntington S.P. [2003], *Kultura ma znaczenie*, Zysk & S-ka, Poznań.
- Hełpa-Liszkowska K. [2013], *Dziedzictwo kulturowe jako czynnik rozwoju lokalnego*, „Studia Oeconomica Posnaniensia”, vol. 1, nr 6(255).
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego [2003], UNESCO, Paryż (ratyfikowanie przez Polskę ogłoszone w Dz.U. 2011, nr 172, poz. 1018).
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego [1972], UNESCO, Paryż (ratyfikowanie przez Polskę ogłoszone w Dz.U. 1976, nr 32, poz. 190).
- Kultura a rozwój* [2013], red. J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla, NCK, Warszawa 2013.
- Kuraś B. [2012], *Grunt cenniejszy niż zabytkowe wille. Tak znika dawne Zakopane*, <http://krakow.gazeta.pl/krakow/51,44425,11634363.html?i=> (dostęp: 28.01.2015).
- Nuryanti W. [1996], *Heritage and Postmodern Tourism*, „Annals of Tourism Research”, vol. 23, nr 2, [http://dx.doi.org/10.1016/0160-7383\(95\)00062-3](http://dx.doi.org/10.1016/0160-7383(95)00062-3).
- Murzyn-Kupisz M. [2012], *Dziedzictwo kulturowe a rozwój lokalny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Piowarczyk M., Skuciński M., Wałaszek M. [2011], *Podhale*, Urząd Statystyczny w Krakowie, Kraków.
- Pociask-Karteczka J., Baścik M., Czubernat S. [2007], *Ruch turystyczny w Tatrzańskim Parku Narodowym w latach 1993–2005 [w:] Studia nad turystyką. Tradycje, stan obecny i perspektywy badawcze*, red. W. Kurek, M. Mika, IGiGP UJ, Kraków.
- Poria Y., Butler R., Airey D. [2003], *The Core of Heritage Tourism*, „Annals of Tourism Research”, vol. 30, nr 1, [http://dx.doi.org/10.1016/S0160-7383\(02\)00064-6](http://dx.doi.org/10.1016/S0160-7383(02)00064-6).
- Ram Y., Björk P., Weidenfeld A. [2016], *Authenticity and Place Attachment of Major Visitor Attractions*, „Tourism Management”, vol. 52, <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2015.06.010>.
- Ruggles D.F. [2012], *Introduction: The Social and Urban Scale of Heritage [w:] On Location: Heritage Cities and Sites*, ed. D.F. Ruggles, http://dx.doi.org/10.1007/978-1-4614-1108-6_1.
- Społeczno-gospodarcze oddziaływanie dziedzictwa kulturowego. Raport z badań społecznych* [2013], Narodowy Instytut Dziedzictwa, Warszawa.
- Tarkowska E. [2012], *Pamięć w kulturze teraźniejszości [w:] Kultura jako pamięć. Posttradycyjne znaczenie przeszłości*, red. E. Hałas, NOMOS, Kraków.
- Throsby D. [2010], *Ekonomia i kultura*, NCK, Warszawa.

- Tomaszewski A. [2012], *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, MCK, Kraków.
- Tondos B. [2004], *Styl zakopiański i zakopiańszczyzna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Ustupski J. [1994], *Rozwój przestrzenno-funkcjonalny Zakopanego po II wojnie światowej* [w:] *Studia nad przemianami Podhala*, red. B. Górz, Prace Monograficzne WSP w Krakowie, nr 172, Wydawnictwo WSP, Kraków.
- Zakopane. Tradycja, historia, zabytki*, Biuro Promocji Miasta Zakopanego, Zakopane (broszura).

The Architectural Heritage of the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries in Zakopane as the Potential for Development of Tourism

(Abstract)

The article analyses the problem of using architectural heritage resources for the development of tourism, taking the Polish city of Zakopane as an example. By analysing the past and present functions of the selected group of heritage objects included in the municipal register of monuments, the relationship between the location and state of preservation of the object with the occurrence of its role in tourism development is examined. Studies have shown that Zakopane continues to grow, at least in quantitative terms, its tourism potential and that it utilises its architectural heritage resources to that purpose. On the other hand, market pressure is weakening the city's identity, atmosphere and originality, both in terms of individual objects, and its entirety as a resort.

Keywords: cultural heritage, heritage planning, tourism, Zakopane.